فصلنامه علمی – ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره نهم، زمستان ۱۳۹۳- صفحه۱۱۱ -۱۳۴

تامین مالی خرد بنگاهها به شیوه قرض الحسنه

فتح اله تاری*

چکیده

قرض الحسنه بعنوان یک ابزار مهم رفع نیاز های مالی مورد تاکید شدید اسلام قرار گرفته است و در حال حاضر تعداد قابل توجهی صندوق قرض الحسنه در کشور به اعطای این تسهیلات می پردازند که عمدتا نیازهای مصرفی را هدفگیری نموده است.از سوی دیگر فعالیت دیگری در دنیا به نام تامین مالی خرد از اعتبار قابل توجهی در عرصهٔ جهانی برخوردار شده است که الزاما مختص نیازهای مصرفی نیست بلکه تامین مالی برای تولید کالاها وخدمات را نیز در بر می گیرد .این تحقیق به روش توصیفی ضمن مقایسهٔ وامهای قرض الحسنه با خدمات نهادهای تامین مالی خرد نتیجه می گیرد که صندوقهای قرض الحسنه در عین حال که می توانند از نکات منفی نهادهای تامین مالی خرد اجتناب کنند ،می توانند با بهره برداری از نکات مثبت این نهادها کیفیت خدمت رسانی خود را گسترش داده و ابزاری برای تامین مالی و رشد تولید و اشتغال وکاهش تعطیلی و ورشکستگی بنگاهها به دلیل وابستگی به منابع وتسهیلات مبتنی بربهره و سود که عمدتا در نظام بانکی پرداخت می شود گردند.

واژگان کلیدی:*قرض الحسنه،تامین مالی خرد،اعتبارات خرد،وثیقه.*

طبقه بندی JEL : *G21*

* دانشیار دانشکدهٔ اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی tari@atu.ac.ir

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

مقدمه

قرض همواره به عنوان یکی از ابزارهای تامین مالی برای تامین منابع مورد نیاز قرض گیرنده مورد استفاده بوده و در عین حال ،پرداخت قرض به صورت قرض الحسنه عمیقاً مورد تشویق قرار گرفته و "ربا"مذمت شده است.این سنت پسندیده سالیانی متمادی بصورت خودجوش و مردمی میان ایرانیان رایج است.آنچه که ثبت شده است نشان می دهد نخستین صندوق قرض الحسنه در سال ۱۳۴۸ در یکی از مساجد تهران بصورت رسمی تاسیس شد. از آن تاریخ به بعد صندوق های قرض الحسنه به سرعت شروع به گسترش جغرافیایی و افزایش حجم فعالیت کردند به گونه ای که در اواخر رژیم گذشته تعداد این صندوق ها به حدود ۲۰۰ مورد رسید و در سال ۱۳۸۵ (با وجود اختلاف در آمارهای اعلام شده از سوی دست اندرکاران) تعداد آنها بین ۶۰۰۰ تا ۶۵۰۰ مورد اعلام گردید(جعفری سرشت ، ۶:۱۳۸۵). در جای دیگری دکتر حسین قضاوی معاون وقت بانک مرکزی تعداد آنها را بیش از ۶۰۰۰مورد و در گزارش پژوهشکده پولی وبانکی ۴۳۵۷صندوق[1] و در گزارش اخیر مرکز پژوهشهای مجلس که در سال ۱۳۹۴منتشر گردید به موضوع عدم وجود آمار دقیق در این موضوع اشاره شده و تعداد آنرا بیش از ۳۲۲۲ مورد (روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۴/۰۹/۱۴) ذکر نموده است .

با تصویب و اجرای قانون عملیات بانکداری بدون ربا در سال ۱۳۶۳، قرض‌الحسنه چه در جانب تجهیز منابع و چه در جانب تخصیص منابع به بانک‌ها و سایر مؤسسه‌های مالی دولتی راه یافت.صندوقهای قرض الحسنه شباهت زیادی با موسسات تامین مالی خرد دارند که در حال حاضر از اعتبار ویژه ای در سطح جهانی بهره مند می باشند.این مقاله می کوشد تا با مقایسهٔ دقیق صندوقهای قرض الحسنه با نهادهای تامین مالی خرد به ارائهٔ راهکارهای روشنی برای کارآمدتر کردن این صندوقها برسد.برای اینکار ابتدا مفهوم قرض الحسنه در قرآن و حدیث بررسی می شود.در قدم بعد اثرات اقتصادی قرض الحسنه بیان می گردند.قسمت بعدی مقاله اختصاص به بررسی ادبیات نظری در مورد تامین مالی خرد و عملکرد موسسات مربوطه دارد.در مرحله بعد تجربهٔ تامین مالی خرد مبتنی بر احکام اسلامی بررسی می گردد.در انتها عملکرد بانکداری خرد متداول با بانکداری خرد اسلامی و صندوقهای قرض الحسنه مورد مقایسه قرار گرفته و نتیجه گیریهای مربوطه ارائه می شود.

۱. گزارش شماره۲۴۲۰۵۹

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

۱. قرض الحسنه در اسلام واثرات اقتصادی آن

اصطلاح قرض‌الحسنه در کشور ایران و در میان فارسی زبانان از خواص و عـوام معـروف اسـت و بطور شایع استعمال می‌شود. معادل عربی ترکیب قرض‌الحسنه چنانکه برخـی از کتابهـای لغـت نیز به آن تصریح کرده‌اند ، القرض‌الحسن است. مقصود از القرض‌الحسن هم آن است کـه از مـال حلال بوده و منّت، اذّیت و ربا را به دنبال نداشته باشد. اما مقصود از قرض‌الحسنه دادن به خـدا، صدقه‌ای است که با نیت پاک و صرفا به خاطر خدا داده شـود و مـی‌تـوان گفـت، همـه اعمـال نیک، اعم از بدنی و مالی، قرض‌الحسنه‌ای هستند که به خدا تحویل داده می‌شوند و او در مقابل پاداش خواهد داد. متشرعین نیز قرض صحیح غیر ربوی بین انسانها را با تأسّـی از قـرآن کـریم، قرض‌حسن و قرض‌الحسنه نامیده‌اند(حبیبیان نقیبی،۱۳۸۴:2).

آیات و احادیث متعددی در مورد قرض الحسنه وجود دارد که می توان به این موارد اشاره نمود:

"کیست که به خدا قرض الحسنه ای دهد(و از اموالی که خداوند به اوبخشیده انفاق کنـد) تا آنرا برای او چندین برابر کند؟..."(سورۀ بقره،آیۀ ۲۴۵)

"کیست که به خدا قرض دهد, قرض نیکو را, تا آن را برای او مضـاعف سـازد بـه اضـعاف بسیار و خداست که تنگ می گیرد و یا می بخشد و بازگشت همه شما به سوی اوسـت"(سـورۀ بقره،آیۀ۲۶۴).

از حضرت امام صادق (ع) نقل شده است کـه رسـول خـدا صـلی الله علیـه و آلـه و سـلم فرمودند : هرکس به مؤمنی قرض بدهد و تـا وقتـی بـدهکار توانسـت پـول خـود را بـه راحتـی بپردازد, صبر کند, مال او در زکات و خودش نیز در دعا و طلب رحمت ملائکه است.

رسول خدا (ص) می فرمایند: شب معراج بر درب بهشت، این نوشته را دیدم: صدقه بـه ده برابر و قرض به هجده برابر پاداش داده می‌شود(مجلسی،۱۳۶۲:۳۶۸).

جالب است که این ترغیب یک طرفه نیست، شارع مقدس همان‌طور که جامعه را به قرض دادن تشویق کرده قرض گیرنده را نیز تشویق می‌کند که به موقع آن را برگرداند:"همۀ گناهـان شهید مورد بخشایش قرار می گیرد ، غیر از دین او که تا زمان پرداخت هم‌چنان مـانع از داخـل شدن او به بهشت می‌گردد(کلینی،۱۳۸۸:۹۴) .

قرض در لغت به معنای بریـدن، قطـع کـردن، پـاداش دادن، وام دادن، چیـزی از کسـی گرفتن تا بعدا آن را پس دهند خواه آن چیز پول باشد خواه جز آن، است (معین محمد۱۳۸۸).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

در قانون مدنی اشاره ای‌به قرض‌الحسنه نشده است، ولی تعریفی از قرض ارائه شده است. طبق این تعریف، "قرض عقدی است که به موجب آن احد طرفین مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر تملیک می‌کند که طرف مزبور مثل آن را از حیث مقدار و جنس و وصف رد نماید و در صورت تعذر در مثل، قیمت یوم الرد را بدهد"(ماده ۶۴۸ قانون مدنی).

درقانون اساسی نیز از وام بدون بهره نام برده شده است. براساس بند (۲) اصل چهل و سوم قانون اساسی، تامین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل و قرار دادن وسایل کار در اختیار همه کسانی که قادر به کارند، ولی وسایل کار ندارند، در شکل تعاونی و از راه وام بدون بهره یا راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به صورت یک کارفرمای بزرگ مطلق درآورد...»، مورد تاکید قرار گرفته است.

اگر ویژگی تعیین مدت معین برای بازپرداخت قرض به تعریف فوق اضافه شود، شاید بتوان به تعریف قرض‌الحسنه رسید. زیرا قرض‌الحسنه نمی‌تواند عندالمطالبه باشد، و فرض براین است که باز پرداخت آن موکول به زمانی است که قرض دهنده وقرض‌گیرنده در هنگام پرداخت قرض در مورد آن توافق کرده اند.موضوع مشخص بودن زمان باز پرداخت، یک امر و دستور عام الهی است که در مورد همه وامها وجود دارد و طبیعتا قرض الحسنه نیز از این دستور جدا نیست. آنچنان که در سوره بقره آمده است: ای کسانی که ایمان آوردید هنگامی که به یکدیگر قرض الحسنه دادید تا زمان معیّن پس آنرا بنویسد(سوره بقرهٔ آیه282).

در قرض‌الحسنه ثروتمندان بخشی از درآمد قابل تصرف خود را جدا می‌کنند و در یک دوره زمانی معین به نیازمندان اختصاص می‌دهند. اگر این فعالیت استمرار یابد می‌توان جریان مداوم ثروت از توانگران به نیازمندان را پیش‌بینی کرد. پس در هر مقطع زمانی بخشی از درآمد ثروتمندان در اختیار نیازمندان قرار می‌گیرد؛ هر چند در مقطع بعد باید بازپرداخت شود.ولی با توجه به مجموع مبالغ پرداختی در هر دوره و مبالغ بازپرداخت شده می توان گفت همواره بخشی از ثروت آنها در دست نیازمندان است که از منافع آن بهره مند و از هزینه فرصت مربوطه به این وجوه منتفع می گردند. با چنین نگرشی می‌توان گفت: در قرض‌الحسنه نوعی انتقال واقعی قدرت خرید به گروه‌های کم درآمد و خرج کردن آن در اقتصاد ملی وجود دارد.

طبق اصل پیگو و براساس قانون نزولی بودن مطلوبیت نهایی درآمد، آخرین واحدهای درآمدی برای افراد پر درآمد از مطلوبیت کم‌تری برخوردار است. در مقابل آخرین واحدهای درآمدی برای افراد کم درآمد از مطلوبیت بیش‌تری برخوردار است؛ بنابراین صاحبان درآمدهای

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

بالا در جدا شدن بخش مزبور از درآمدهای‌شان و انتقال آن به گروه‌های پایین درآمدی، حساسیت چندانی نشان نمی‌دهند. حال با توجه به پاداش معنوی‌ای که برای قرض‌الحسنه در نظر گرفته شده است ثروتمندان انگیزه بیش‌تری در پرداخت قرض‌الحسنه از خود نشان می‌دهند. پرداخت قرض‌الحسنه در این شرایط ضمن این‌که مطلوبیت کل جامعه را افزایش می‌دهد، کاهش فقر و بهبود وضعیت توزیع درآمد را به دنبال خواهد داشت(علی محمد احمدیِ و دیگران:۱۱).

۲. مروری بر مطالعات گذشته

حسن زاده و دیگران(۱۳۸۵) در مقاله ای با عنوان بررسی آثار اعتبارات خرد در کاهش فقر ونابرابری های درآمدی،تاثیر اعتبارات خرد را بر کاهش فقر وافزایش درآمدسرانه۲۸ استان کشوربه شیوه پانل دیتا بررسی کردندو نتیجه گرفتند این اعتبارات در صورتی به کاهش فقر می انجامد که موجب اشتغال و برابری فرصت های شغلی شود.

حسن زاده (۱۳۸۹)در بررسی خود تحت عنوان الگوسازی موسسات و تامین مالی خرد منطبق با قواعد شریعت اسلام با استفاده از ابزارها و قراردادهای مالی در شریعت اسلام، الگویی برای تامین مالی خرد گروه های کم درآمد مسلمان معرفی کند.

مصباحی مقدم و همکاران (۱۳۹۰)در مقاله خود با عنوان وقف به مثابه منبع تامین مالی خرد اسلامی الگویی با برای تشکیل موسسات تامین مالی خرد وقفی پیشنهاد دادند و نتیجه گرفتند که نهاد وقف این ظرفیت فقهی اقتصادی را دارد که به عنوان منبع تامین مالی خرد قرار گیرد.

فعالیت و خارقانی(۱۳۹۰) دریک طرح پژوهشی با استفاده از مدلهای توبیت و پروبیت اثر اعتبارات خرد را بر روی اشتغال ارزایبی نمودند. نتایج حاکی از بی تاثیر بودن آن بر اشتفال با دستمزد و حقوق، وموثر بودن بر اشتغال بدون دستمزد و حقوق است.

عابدین و همکاران(۲۰۱۱)در مطالعه خود به مطالعه بکار گیری قرض الحسنه در بانکهای مالزی با یک مطالعه موردی پرداختند. بررسی نشان داد بانک مورد نظر تسهیلات قرض الحسنه را در اختیار کارکنان خود قرار داده است آن هم به مقاصد خاصی مانند ازدواج، وهزینه تولد فرزند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

فبیانتوو اشانی(۲۰۱۲)در مطالعه مناطق منتخب اندونزی به تاثیر موسسات مدیریت زکات بر توانایی اقتصادی دریافت کنند گان آن پرداختند و نتیجه گرفتند اگر این منابع از طریق قرض الحسنه در اختیار دریافت کنند گان قرا گیرد می تواند موجب پیشرفت اقتصادی آنها شود.
سعد درسال۲۰۱۲ مطالعه ای در مالزی پیرامون اثر تامین مالی خرد اسلامی در کشورهای منتخب انجام داد و نتیجه گرفت که تامین مالی خرد به شیوه متداول موجب کاهش فقر در مناطق روستایی در برخی کشورها شده است. این در حالی است که نقش تامین مالی خرد اسلامی بسیار اندک بوده است و مثلا در بنگلادش تنها یک در صد از ای روش تامین مالی را در بر گرفته است

۳. قرض الحسنه ورشد اقتصادی

آنچه که در قرض‌الحسنه اهمیت پیدا می‌کند نقش بیش‌تر بخش خصوصی و اتکای کم‌تر به دولت در تأمین نیازمندان و ایجاد توازن اقتصادی است. در واقع نهاد قرض‌الحسنه را می‌توان جزء نهادهای خصوصی مشارکت مردم در تأمین نیازها و اهداف اقتصادی دانست. در این نهاد قرض گیرندگان کسانی هستند که اولاً: به پول یا سرمایه غیر نقدی یا کالا، نیازمندند و ثانیاً: بر خلاف صدقه گیرندگان که قدرت بازپرداخت را به هیچ وجه ندارند قرض گیرنده قدرت بازپرداخت قرض خود در آینده را دارد. قرض دهندگان نیز کسانی هستند که با مازاد درآمد روبرو بوده و مایلند بدون انگیزه سود، منافع این مازاد را ایثار کنند(همان).

الگوی نئوکلاسیکی بر این فرض استوار است که بین رشد و برابری(حداقل در مراحل اولیهٔ رشد) تضاد وجود دارد و از آنجا که همواره رشد بر برابری ارجحیت دارد ، بایستی برابری را فدای رشد کرد.صرفنظر از آنکه حتی در کشورهای غربی نیز کاملاً از الگوی نئوکلاسیکی پیروی نمی شود ،بسیاری از کارشناسان اعتقاد دارند که این استدلال در مورد کشورهای در حال توسعه صدق نمی کند.

مایکل تودارو[1](۱۳۷۸)چهار دلیل می آورد که به موجب آن برابری بیشتر در کشورهای در حال توسعه می تواند شرط لازم برای رشد اقتصادی پایدار باشد:**اول** ثروتمندان در کشورهای در حال توسعه بجای پس اندازو سرمایه گذاری اقدام به خرید کالاهای لوکس وارداتی،خانه های گران قیمت و...می کنند که چیزی به منابع تولید کشور اضافه نمی کند.**دوم**

1. M.Todaro

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

درآمد کم فقرا که در بهداشت،تغذیه و آموزش نامناسب آنان متجلی می شود بهره وری اقتصادی را کاهش می دهد.**سوم** افزایش سطح درآمد فقرا تقاضا برای کالاهای ساخت داخل را افزایش داده وانگیزهٔ بیشتری برای تولید داخلی بوجود می آورد.**چهارم**توزیع عادلانه تر درآمد،می تواند با عمل کردن به صورت انگیزهٔ نیرومند مادی و روانی برای مشارکت گسترده در فرایند توسعه ،توسعهٔ اقتصادی سالم را موجب شود.

بنابراین با فراهم کردن شرایط مناسب قرض الحسنه می تواند باعث تشویق رشد اقتصادی شود.

۴. تامین مالی خرد[1]،نظریه و واقعیت

در تعریف تامین مالی خرد ،آنرا"تدارک خدمات مالی برای فقرا" تعریف کرده اند.به این معنی ککه مقصد نهایی تامین مالی خرد فضایی است که در آن فقرا تا حد امکان توان دسترسی مستمر به خدمات مالی پرکیفیت مانند اعتبارات ،جمع آوری پس اندازها،انتقال وجوه،بیمه و ... را داشته باشند.به گونه ای که یکی از محققین گفته است"شاید ساده ترین تعریف تامین مالی خرد بانکداری برای فقرا باشد"(کریستین و دیگران[2]،۲۰۰۴:۱).

هرچند یکی از اجزای مهم تامین مالی خرد،فراهم کردن اعتبارات خرد[3]به معنای عام آن است اما در این دیدگاه فلسفه تامین مالی خرد به معنای پرداخت وامهای اندک به فقرا بدون گرفتن وثیقه یا گرفتن وثیقهٔ ناچیز لحاظ شده است.اما آیا ظرفیت تامین مالی خرد فقط به همین موضوع محدود میشود؟

در این دیدگاه فلسفهٔ تامین مالی خرد به ماهیت سنتی بانکها بر میگردد که عموماً خدمات مالی کمی به مشتریان فقیر ارائه می کنند.زیرا برای یک بانک درآمد کلی ناشی از تحویل هزار وام ۱۰۰۰ دلاری فرق مهمی با یک وام یک میلیون دلاری نمی کند،اما هزینهٔ اقدام اول برای مدیریت ریسک بعلت زیاد بودن وامها می تواند هزار مرتبه بیشتر از ارائهٔ وام یک میلیون دلاری باشد.پدیده ای که می تواند به سایر خدمات مالی تعمیم داده شود.از سوی دیگر فقرا عموماً داراییهای اندکی که بانک بتواند آنها را بعنوان وثیقهٔ وام خود در نظر بگیرد دارند .همانطور که محققینی مانند هرناندو دسوتو[4](1989)اشاره کرده اند در کشورهای در حال

1. Microfinance
2. R.P. Christen&Others
3. microcredit
4. Hernando de soto

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

توسعه فقرا علیرغم مالکیت عملی خود بر داراییهایشان بعلت مشکلات نهادی نمی توانند از حق مالکیت خود بنحو موثری استفاده کنند.بدین ترتیب بانکی که اقدام به وام دهی به فقرا کند،در هنگام نکول وامها منابع کمی برای جبران خسارتش خواهد داشت.

به همین دلیل در مطالعه سابقهٔ تامین مالی خرد مشاهده می شود که آنرابه بحث جمع آوری بخشی از منابع ثروتمندان به انگیزه های خیرخواهانه یا مذهبی جهت کمک به فقرا بر میگردانند.در این حوزه یکی از قدیمی ترین و پر عمر ترین سازمانهای اعتباری خرد و ارائه کننده وامهای خردبدون وثیقه برای فقرای روستایی ،نظام وجوه وام ایرلند[1] است که در ابتدای سال ۱۷۰۰میلادی بوسیله جوتان سویفت[2]تاسیس شد.

آدامز آنرا اینگونه ذکر نموده است "تامین مالی خرد مدرن در دههٔ ۷۰ میلادی با نگرش مدیریت توسط بخش خصوصی بوجود آمد.این پدیده تا حد زیادی به علت شکست بانکهای توسعهٔ کشاورزی دولتی در کشورهای در حال توسعه در رسیدن به اهدافشان رخ داد"(آدامز و دیگران[3]،۱۹۸۴:۲۰).

اما بعد از دههٔ ۷۰ میلادی تعداد نهادهای تامین مالی خرد در جهان بسرعت افزایش یافت.بنحوی که امروزه بیشتر از ۷۰۰ سازمان تامین مالی خرد به بیشتر از ۲۵ میلیون فقیر در جهان وام اعطا کرده اند(داهور و دیگران[4]،۲۰۰۸:۲).

بدلیل اهمیت یافتن موضوع اعتبارات خرد دفتراقتصاد و اجتماع سازمان ملل[5] سال ۲۰۰۵ را سال اعتبارات خرد نامید. پنج هدفی که متعاقب نامگذاری این سال اعلام شدند عبارت بودند از :

۱.ارزیابی و تشویق مشارکت در تامین مالی خرد و اعتبارات خرد برای رسیدن به اهداف توسعهٔ هزاره.

۲.افزایش آگاهیهای عمومی و درک تامین مالی خرد و اعتبارات خرد بعنوان قسمتهای حیاتی معادلهٔ توسعه.

۳.حمایت از بخشهای فراگیر مالی.

۴.حمایت از دسترسی دائمی به خدمات مالی.

1. Irish Loan Fund System.
2. J.Swift
3. Adams &others
4. M.A.Dahur &other
5. United Nations Economic and Social Council

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

۵.تشویق نوآوری و شرکای جدید بوسیلهٔ مشارکتهای استراتژیک برای ساخت و گسترش توسعه و موفقیت تامین مالی خرد و اعتبارات خرد.

در سال ۲۰۰۶ نیز محمد یونس و بانک گرامین که او آنرا تاسیس کرد بـه فعالیـت تـامین مالی خرد می پردازد برندگان مشترک صلح نوبل شدند و از تلاشهای او برای پیشرفت اقتصـادی و اجتماعی از سطوح پایین تقدیر بعمل آمد.[1]در واقع صرف تامین مالی فقرا علـت ایـن انتخـاب نبود بلکه فراهم کردن امکان تولید و اشتغال وایجاد یک درآمد پایدار برای خروج از چرخه فقـر علت اصلی انتخاب بود.

در این دیـدگاه دوم، تنهـا نیـاز افـراد کـم درآمـد اخـذ وام بـرای تـامین نیازهـای اولیـه نیست،بلکه مهمتر این است کـه آنهـا بـه اشـتغال پایـدار،امنیت درآمـد و نحـوه مـدیریت پـس اندازهای خود نیز احتیاج دارند.فقدان دسترسی مناسب به نهادهای مالی مناسب باعث شـده تـا فقرا پس اندازهای خود را بصورت غیر پولی نگهداری کنند.هر چند که شکل این پس انـدازهای غیر پولی از کشوری به کشوری دیگر فرق می کند ،اما عموماً به شکل احشـام،حبوبات،جواهرات و طلا و نقره می باشد.یک ایراد این نوع پس انداز به مسالهٔ سرقت و قابلیت تقسیم ناپذیری آنهـا بر میگردد.به عنوان مثال شخص کم درآمدی که پس اندازش را تبدیل به طلا کرده است و آنـرا در خانه اش نگهداری می کند نه تنها با خطر سرقت آن روبرو می باشد ،بلکه در صورت احتیـاج فوری به پول مجبور به فروختن تمام طلای خود و نه قسمتی از آن که بتواند نیاز مالی اندک او را جبران کند می باشد(همان).

اما ایراد مهمتر ، خارج شدن این وجوه از چرخه فعالیت هـای اقتصـادی و کـاهش قـدرت تولید ملی باز میگردد.

اعتبارات خرد عموماً بین دو گروه بنگاه های کوچک و خانوارها توزیع می شود.خانوارها از این وامها برای هموار سازی مصرف و برآورده کردن نیازهای مهـم مصـرفی مثـل شـهریهٔ مراکـز آموزشی،هزینه های پزشکی و وقایعی مثل هزینه های ازدواج یا مراسم ختم و عزاداری اسـتفاده می کنند. دسترسی به اعتبارات خرد می تواند به آنها کمک کند تا نوسانات مسیر درآمدی خود را کاهش داده ، بتوانند از خود در برابر شوکهایی مانند بیماری ،سرقت و ... حفاظت کنند و آنهـا را از اسارت به دست رباخواران محلی نجات دهد . با اینحال بایستی دانست که تامین مالی خرد

---

۱. به هر حال باید دانست که علی رغم این موفقیت مخالفتها با محمد یونس همچنان وجود دارد. به عنوان مثال به نظر نخست وزیر بنگلادش هیچ فرقی بین او و نزولخواران و اشخاص فاسد وجود ندارد.منتقد دیگری جایزهٔ صلح نوبل را در خدمت اهداف سرمایه داری و هنجارهای غربی می داند و محمد یونس را به تخلف ازاحکام تامین مالی اسلامی متهم می کند.برای اطلاع بیشتر ازبعضی از این مخالفتها به اکونومیست(۲۰۰۷) مراجعه شود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

و مخصوصاً اعتبارات خرد در همهٔ زمانها برای همهٔ مردم مناسب نیستند.اعتبارات خرد برای کسانی مفید است که تنها مشکلشان کمی مقدار پول است و می توانند آنرا در آینده پس دهند.برای کمک به افراد بسیار فقیر بایستی از کمکهای بلا عوض دولتی یا خصوصی استفاده نمود و بخاطر سپرد که برای خانوارهای بسیار فقیر نیاز به خوراک،پوشاک و اشتغال مهمتر از خدمات مالی می باشد.

اگر این اعتبارات خرد به دست بنگاههای اقتصادی برسد ،می تواند فواید گسترده تری مانند افزایش اشتغال ،درآمد و مصرف در بلند مدت را برای ذینفعان داشته باشد.

تامین مالی خرد با بالا بردن امکان دسترسی گسترده به خدمات مالی می تواند نظام مالی کشور را کاراتر و گسترده تر سازد.

از بازیگران این عرصه بانکهای اسلامی هستند که بر مبنای مشارکت در ریسک فعالیت می کنند.نهادهای تامین مالی خرد علاوه بر عرضهٔ وامهای کوچک تجاری به ارائهٔ خدمات اعتباری،پس اندازی،دریافتهای بازنشستگی و خدمات بیمه ای مشغول هستند.این خدمات بیمه ای خرد به علت نیاز وام گیرندگان به حفاظت از دارایهایشان مانندابزار کشاورزی که با اعتبارات خرد خریداری شده اند در حال رشد می باشد(آ.کوتا[1]،۲۰۰۷:۲).

مشتریان تامین مالی خرد هم در روستا و هم در شهرها زندگی می کنند.فقرای روستایی برای تغذیهٔ دامهایشان،زراعت و بافندگی وامور مشابه وامهای خرد دریافت می کنند. در حالیکه فقرای شهری این وامها را صرف دستفروشی ،رانندگی،خیاطی و ... می کنند. (همان).

۵. تجربه بنگاههای تامین مالی خرد در بانکداری متداول

بنگاههای تامین مالی خرد فرض می کنند که مشتریانشان قادر به ادارهٔ مناسب فعالیتهای کاری خود هستند،اما فرض نمی کنند که همهٔ فقرای متقاضی اعتبارات خرد مورد اعتمادند.این بنگاهها سه شیوه را در اعتبارات خرد پذیرفته اند:

۱. وام دهی گروهی: گرامین بانک را می توان پیش قدم این نوع وام دهی که اکنون در بسیاری از کشورها بکار می رود دانست.در این شیوه متقاضیان وام بشکل یک گروه درمی آیند ،بنحوی که مسئول پرداخت وام دیگران می باشند.در حقیقت گرامین بانک برای تضمین

1. I.Kota

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

بازپرداخت وام بجای اتکا به وثیقه به فشار اعضا متکی می باشد.بعلاوه گرامین بانک با توجه بیشتر به وام گیرندگان مونث که بعلت قیود جامعه قابل اعتمادتر هستند ریسک عدم پرداخت وام را محدودتر می کند (همان).

بهر حال بایستی دانست که این شیوهٔ وام دهی همیشه کارا نیست.بخصوص در بلند مدت که انسجام گروه تصعیف شده و امکان خروج افراد از آن بیشتر می شود(حوزه نظامهای پولی و مالی صندوق بین المللی پول[1]،11:۲۰۰۵)

یکی دیگر از برنامه های گرامین بانک مورد توجه قرار دادن گدایان و پرداخت وامهای خرد به آنها در سال ۲۰۰۳ می باشد.وامها بدون بهره بودند و دورهٔ بازپرداخت وام می توانست بسیار طولانی باشد.بعنوان مثال یک فقیر وام کوچکی به مبلغ ۱۰ داکا (۱/۵دلار) دریافت کرد که می بایست ۲ داکا در هفته پس می داد،ضمن آنکه تحت پوشش بیمهٔ عمر رایگان قرار گرفته بود.هدف گرامین بانک از این برنامه تشویق فقرا به دستفروشی با استفاده از مبالغ وام بود.۷۳ هزار فقیر تحت پوشش این برنامه قرار گرفتند که به آنها نزدیک به ۵۸ میلیون داکا وام تعلق گرفت(باروا[2]،۱۲:۲۰۰۶).

همانطور که قبلاً اشاره شد،بعضی از منتقدین نگاه مساعدی به فعالیتهای گرامین بانک ندارند،به عنوان مثال شارما[3] (۲۰۰۲) تحلیلگر مسائل توسعه اعتقاد دارد که این بانک فقرا را در تلهٔ دائمی بدهی اسیر می کند و نفع برندهٔ اصلی این جریان موسساتی هستند که کالاهای مورد نیاز فقرا را می فروشند.

۲.وام دهی انفرادی: مبلغ این وامها بیشتر بوده و قابلیت انعطاف بیشتری را دارند.امکان اخذ وثیقه اندکی از متقاضیان وجود دارد.در این حالت متقاضیان وام افراد بسیار فقیری که تازه می خواهند فعالیتی را آغاز کنند نیستند،بلکه افراد کم درآمدی هستند که در فعالیت کاری خود ماهر می باشند. چنانچه فرد وام خود را باز پرداخت نکند،امکان کسب وام بیشتر را در آینده از دست خواهد داد.نظر مساعد سایر مشتریان بانک و همسایگان متقاضی وام در تعلق وام به او اثر گذار می باشد.مبالغ وامهامی تواند بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ دلار باشد.البته منتقدین اعتقاد دارند که فقرای وام گیرنده وامهای جدید را صرف باز پرداخت وامهای قدیمی خود می کنند.

---

2. Barua, D. C
3. S.Sharma

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

تعدادی نهاد تامین مالی خرد دولتی موفق مثل بانک رکیات[۱] اندونزی نیز وجود دارند.با اینحال برنامه های گستردهٔ تامین مالی خرد دولتی به دلایل سیاسی ومیزان بالای عدم بازپرداخت بدهیها چندان موفق نبوده اند.آمارهای مربوطه نشان می دهند که درصد کمی از متقاضیان تامین مالی خرد(نزدیک به ۱۳ درصد) از برنامه های دولتی بطور مناسبی خدمات مربوطه را دریافت داشته اند.مشکلات ساختاری در فرایند تصمیم گیری و اجرای آن توسط مقامات دولتی دورنمای درخشانی را برای موسسات تامین مالی خرد دولتی در همهٔ موارد فراهم نمی سازد.

۳.وام دهی برای ایجاد فعالیت تولیدی خرد ویاجلوگیری از ورشکستگی وخروج این بنگاهها:یکی از آنها به نام بانک جاک معروف است که موسسه ای تعاونی در سوئد است و توسط اعضای آن تامین مالی می شود واز سال ۱۹۳۱شکل گرفته است. نام آن مخفف سه کلمه سوئدی مترادف زمین سرمایه کار۲ است که عوامل تولید در اقتصاد کلاسیک به حساب می آیند.

تاریخچه آن را به دوران رکود بزرگ در۱۹۳۱ ربط می دهند.در آن زمان یک پول محلی در جامعه ایجاد شد که دولت آن را غیر قانونی نامید. این پول مبتنی بود بر پس انداز و وام بدون بهره و در مبادلات تجاری محلی مورد استفاده قرار می گرفت.دولت این نظام را تعطیل کرد اما در سال ۱۹۴۴ دوباره شکل گرفت.این بار گروهی در سوئد از این روش الهام گرفتند و" جاک بنکینگ " یا بانکداری جاک نام نهادند.این بانک در سال ۱۹۹۷ مجوز فعالیت رسمی را مقام نظارت مالی در سوئد دریافت نمود وبه این ترتیب سپرده های این بانک مورد تضمین دولت قرار گرفت.

تعداد اعضای آن تا دسامبر ۲۰۱۵ حدود ۳۹۰۰۰ نفر رسیده است.هر عضو فقط یک حق رای دارد و هیات مدیره آن در هر سال توسط اعضا انتخاب می شود. همانند بانکداری اسلامی بهره ای به وامها تعلق نمی گیرد.فعالیت آن خارج از بازار سرمایه است ومنابع آن از پس اندازهای اعضا شکل می گیرد.هزینه های اداری و توسعه ای از طریق کارمزد وام و تامین مالی اعضاپرداخت می شود.این بانک از یک نظام امتیازدهی به پس انداز ها استفاده می کند که به هنگام اعطای وام بکار گرفته می شود. فرد می تواند یا خودش از امتیاز کسب شده برای دریافت وام استفاده نماید و یا این امتیاز را برای دریافت وام به دیگران بدهد.اگر تعداد

۱.Rakyat

۲.Jord Arbete Kapital

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

امتیازمورد نیاز برای قرضگیری بیش از تعداد امتیاز پس انـداز شـده باشـد، لازم اسـت در دوره دریافت قرض نیز به جمع اوری امتیاز ادامه دهد که از طریق نگهداری مبلغـی بـه عنـوان پـس انداز در حساب تامین می شود و با تکمیل شدن امتیاز قابل برداشت می شود.

فلسفه تشکیل این بانک نیز مخالفت با بهره بوده است زیـرا اعتقـاد دارنـد کـه بـی ثبـاتی اقتصادی را به ارمغان می آورد . اصولی که این بانک برای خود تعیین نموده به شرح زیر است:

نرخ بهره عامل بی ثباتی در اقتصاد است.

بهره موجب بیکاری ، تورم و وتخریب محیط وفعالیت های مختلف است.

بهره ، پول را از فقرا به ثروتمندان سوق می دهد.

بهره فقط به نفع فعالیتهایی است که در کوتاه مدت سودآور هستند.

امروزه نهادهای مشابهی در کشورهای ایتالیا ، انگلستان،اسپانیا، آلمان و... بوجود آمده است.

باید توجه داشت این شیوه مختص تامین مالی مصرفی نیست بلکـه آنـرا مـی تـوان بـرای تامین مالی بنگاههای خرد بکار گرفت به نحوی که بنگاههای حاضر در یک صنف یـا بنگاههـای دریک محل جغرافیایی ویا بنگاههایی که به نوعی نسبت بـه یکـدیگر آشـنایی داشـته و عـاملی خارجی اعم از فرهنگی ، دینی، اجتماعی، و... پیوندی بین آنهـا فـراهم نمـوده باشـد بتواننـد بـا یکدیگردر چنین امری تعاون و همکاری نمایند.

حتی در یک بنگاه اگرکارکنان آن دلبستگی به بنگاه، همبستگی و حمیت قسمتی داشـته باشند، می توانند بخشی از دستمزد و حقوق خود را بصـورت تعـاون در توسـعه بنگـاه ، خریـد تجهیزات مورد نیاز برای ادامه فعالیت و یا جلوگیری از ورشکستگی و تعطیلـی بنگـاه وبیکـاری خودشان بکار گیرند.

جدول شماره (۱) اطلاعات دقیقتری را درباره بعضی از نهادهای مالی خرد ارائه می کند

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

جدول شماره (۱) –اطلاعات کلی دربارۀ بعضی از نهادهای خرد مالی منتخب

تولیدات و خدمات ارائه شده	منابع عمده تامین مالی	هدف موسسه	تعداد وام گیرندگان فعال	ملیت	نام موسسه
وام دهی گروهی و فردی،خدمات توسعه و تجاری	وامها،سرمایه سهامداران	تحرک بخشی منابع به منظور تهیه وامهای خرد به فقرا،بوجود آوردن درآمد مناسبی که بوجود آورنده فعالیتهای تجاری باشد.	890,832	هندی	AML
حساب تجاری یا شخصی،حساب پس انداز،سپرده دوره ای،وامهای خرد تجاری،وام گله داری،وام حقوق،وام باز نشستگی،وام پس ا نداز	–	تغییر در زندگی مردم با ارائه بالاترین سطح خدمات	320,193	مغولستانی	خانبانک
وامها،حسابهای جاری و پس انداز،لیزینگ	هدایا و سرمایه سهام داران	تامین مالی خرد بنگاههای کوچک و متوسط	62,056	روسیه ای	KMB
وامها	_	ارائه خدمات به بنگاههای کوچک(با کمتر از ۵ نفر شاغل)در لهستان	14,539	لهستانی	FUNDUSZ MIKRO
وامها و پس اندازهای اختیاری	پس اندازها و سرمایه سهامداران	تدارک تسهیلات بانکی برای مشتریان با استفاده از فن آوری مدرن	638,616	آفریقای جنوبی	CAPITEC BANK
وامها،پس اندازهای اختیاری،مشاوره و آموزش،خدمات انتقال وجوه	پس انداز	تدارک بهترین خدمات بانکی برای بنگاههای کوچک و متوسط	3,515,81	اندونزی	BRI
وامها،پس اندازهای اختیاری،بیمه	هدایا،وامها،پس انداز،سرمایه سهامداران	_	6,210,000	بنگلادشی	گرامین بانک

ماخذ:اطلاعات گردآوری شده از(2009) MicroBanking Bulletin

۶. برخی چالشهای تامین مالی خرد

تامین مالی خرد راه امید بخشی برای تدارک خدمات مالی برای فقرا بحساب می آید ،با اینحال این فعالیت حداقل با ۲ چالش مهم روبرو می باشد.این چالشها عبارتند از:قابلیت ماندگاری نهادهای تامین مالی خرد و نرخهای بهرۀ بالا.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

قابلیت ماندگاری نهادهای تامین مالی خرد: هر چند نمونه های قابل توجهی از نهادهای تامین مالی خرد که زمانی دریافت کنندهٔ یارانه بودند و اکنون نهادهای مالی رسمی و سودآوری هستند وجود دارد[۱] ،ولی برخی از این نهادها هنوز به یارانه ها وابسته هستند. امری که نشاندهندهٔ هزینهٔ اجرایی بالای این نهادها می باشد.اطلاعات موجود نشان می دهند که تنها ۱ درصد نهادهای تامین مالی خرد در جهان از نظر مالی باثبات هستند (دفتر نظامهای پولی و مالی صندوق بین المللی پول[۲]،۲۰۰۵:۱۱).

اگر اهداف توسعه ای در نظر گرفته شوند،رسیدن این نهادها به ثبات مالی پایان کار نیست.بلکه ترجیحاً این نهادها بایستی بعنوان ابزاری برای رسیدن خدمات به حداکثر مشتریان در نظر گرفته شود.

نرخهای بالای بهره: در برخی از این نهادها نرخ بهره بین ۲۵ تا ۳۵ درصد برای وامهای خرد می باشند. بدین ترتیب نرخهای بهرهٔ پرداخت شده توسط فقرا بیشتر ازمقادیر مشابه وام گیرندگان ثروتمند از بانکهای معمولی است.مطلبی که نشانگر الگوی هزینه ای این نهادها می باشد.همانطور که قبلاً بیان شد،یک وام ۱۰۰ هزار دلاری در مقایسه با ۱۰۰ وام ۱۰۰۰ دلاری خیلی کمتر وقت کارمندان نهاد مالی را اشغال می کند.عوامل دیگری نیز می توانند اعتبارات خرد را برای متقاضیان گرانتر کنند.بعنوان مثال تصمیم به پرداخت اعتبار برای مشتریانی که نه وثیقهٔ لازم و نه پایهٔ درآمدی که روشنگر وضعیت اعتباریشان باشد را دارا می باشند مشکل است.صرفنظر از آنکه وجود نهادهای تامین مالی خرد در نواحی دوردست یا با تراکم جمعیتی پایین هزینهٔ وامها را گرانتر می سازد.با علم به همین نکته بانکهای معمولی سعی می کنند خود را از چنین شرایطی دور نگهدارند.بدین ترتیب یک نهاد تامین مالی خرد برای پوشش هزینه هایش مجبور به اخذ نرخهای بالای بهره می باشد.با اینحال می توان انتظار داشت باافزایش تجارب مدیران این نهادها و فشارهای رقابتی ،نرخهای بهره کاهش یابند(همان).

۷. تجربهٔ تامین مالی خرد مبتنی بر احکام اسلامی

۱. بانکوسول (Bancosol) در بولیوی را می توان یک مثال مناسب از نهادهای تامین مالی خرد که به استقلال کامل از دریافت یارانه ها رسیده است دانست.این نهاد در سال ۱۹۹۲ تاسیس شد و بر ارائهٔ اعتبارات خرد به فقرای شهری متمرکز شد.بانکو سول بیشترین توسعهٔ نهادهای تامین مالی خرد را در آمریکای لاتین داشته و با داشتن ۶۰ هزار مشتری نیمی از بازار مربوطه را دربولیوی در دست دارد.برای اطلاعات بیشتر می توان به دفتر نظامهای پولی و مالی صندوق بین المللی پول(۲۰۰۵) مراجعه کرد.

2. Monetary and Financial Systems Department(IMF)

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

تامین مالی اسلامی ارکان زیر را در بر می گیرد:

۱.از آنجا که بازدهی ثابت سرمایه بدون مشارکت در ریسک جایز نیست،بهره بر روی پس انداز و وام جایز نمی باشد.

۲.مسلمانان نمی توانند از فعالیتهای غیر اخلاقی مثل سرمایه گذاری در قمارخانه ها ،مشروبات الکلی،سلاحهای کشتار جمعی و... درآمد کسب کنند.

۳.مسلمانان نمی توانند چیزی را که مالکش نیستند بفروش برسانند.

۴.در بستن قراردادها بایستی شرایط مربوطه برای هر دو طرف واضح و آشکار باشد(رحمان: ۱[1]).

تامین مالی اسلامی بر فعالیتهای حقیقی و نه سفته بازی تکیه می کند.پدیده ای که منجر به حرکت پس اندازها بسمت فعالیتهای اصیل اقتصادی که برای جامعه مفید است می گردد.بدین ترتیب هدف تمرکز بر داراییهای واقعی با اهداف تامین مالی خرد مطابقت دارد(همان).

با اینحال تحریم ربا از سوی اسلام در تضاد بامفاهیم تامین مالی سنتی و خرد می باشد.بسیاری از متفکرین مسلمان تحریم ربا را بعلت استثمار اجتماعی و اقتصادی وام گیرنده می دانند که در تضاد با مفهوم اصلی عدالت اجتماعی می باشد.قرآن کریم با مخالفت در برابر همهٔ اشکال استثمار و بی عدالتی،نظام اقتصادی عدالت محوری را بنیان می نهد.بنابراین اسلام همهٔ اشکال بهره برداری را که در آن یکطرف با داشتن نرخی تضمینی بدون در نظر گرفتن سهم ریسک،در حالیکه طرف دیگر نه تنها تمام مهارتها ی فردی خود را بکار گرفته،بلکه کلیهٔ ریسکها را هم متقبل می گردد تحریم کرده است.با حذف ربا هر دو طرف قرارداد سهم مساوی و منصفانه ای را خواهند داشت که نهایتاً منجر به توزیع برابرتر و نظام اقتصادی عادلانه تر خواهد گردید(داهیرو و دیگران[2]، ۸:۲۰۰۸).

هومالی و ساپکانین[3](۱۹۹۹) با استفاده از ۳ ابزار اصلی تامین مالی اسلامی یعنی مضاربه،مشارکت و مرابحه سعی کرده اند مدل تامین مالی خرد اسلامی را طراحی کنند.این مدل شامل اجزای زیر می باشد:

۱.مدل مضاربه: در این برنامه نهاد تامین مالی خرد با بنگاههای کوچک وارد همکاری می شود.بدین ترتیب که نهاد تامین مالی خرد سرمایه و بنگاه کار مورد نیاز را تامین می کنند و در آخر سود را بین خود تقسیم می کنند.اشکال مدل در اینست که بنگاههای کوچک معمولاً

1. Rehman, A.
2. M.A.Dahiru&other
3. Dhumale &Sapcanin

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

ذیحسابی دقیقی از کار خود ندارند که باعث دشواری در تعیین سهم سود طرفین می شود.اجرای مدل آسان نیست و احتیاج به نظارت وآموزش طرفین دارد.بهمین خاطر چنین مدلی برای برنامه های بلند مدت توصیه می گردد.

۲.مدل مرابحه: در این برنامه نهاد تامین مالی خرد کالاهایی را خریداری کرده و آنها را مجدداً به بنگاههای کوچک می فروشد.وام گیرنده بهای کالا را با در نظر گیری هزینه های اجرا بصورت قسطی می پردازد و نهاد تامین مالی خرد تا پرداخت آخرین قسط هنوز مالک کالاست(سگاردو[1]،۲۰۰۵).

خوشبختانه بحث تامین مالی خرد اسلامی منحصر به ادبیات نظری نیست،بطوریکه در تعدادی از کشورهای مسلمان می توان شاهد نمونه های عملی آن بود.

۸. تامین مالی خرد اسلامی در سودان

بانک اسلامی سودان(SIB) بخش ویژه ای را مخصوص خدمات اعتبار خرد با نام "شعبات خانوارهای مولد"[2]در سال ۱۹۹۲ راه اندازی کرد.در این شعبات از بین شیوه های مختلف تامین مالی اسلامی عموماً از الگوهای مشارکتی استفاده می شد.بدین ترتیب که بانک با ارائهٔ وجوه و وام گیرنده با ارائهٔ نهاده های تولیدی یا اجارهٔ ماشین آلات و ابزار وارد الگوی مشارکت می شدند.سود آوری این الگو برای بانک بیشتر از سایر شیوه های تامین مالی بود.بهرحال بعلت مقررات بانک مرکزی و تغیرات مدیریتی در (SIB) این الگو مدت زیادی بمرحلهٔ اجرا درنیامد.تجربهٔ ارائهٔ خدمات تامین مالی خرد اسلامی در بانکهای دیگر سودانی مثل بانک نیل[3]،بانک کشاورزی و بانک البرکه[4] پیاده شد.بجز چند استثنای جزیی ،مرابحه شکل مسلط تامین مالی بکار رفته می باشد(داهیرو و دیگران[5]،۲۰۰۸: ۹-۸).

در مطالعهٔ انجام گرفته بوسیلهٔ ابراهیم[6] نشان داده شده که علی رغم مشکلات اقتصادی سودان این فعالیتها نقش مهمی در خلق فرصتهای شغلی و افزایش درآمد خانوارهای متوسط بازی کرده است.بخش غیر رسمی،کارگاههای ساخت قایق و خانوارهای مولد همگی از تامین

1. C.Segardo
2. productive family branch
3. Nile Bank
4. Al-Barka
5. M.A.Dahiru&other
6. Ibrahim

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

مالی اسلامی منتفع شده اند.تامین مالی اسلامی نقش مهمی در کاهش فقر بازی کـرده اسـت و پتانسیل بیشتری نیز برای خدمت به مردم را دارا می باشد(همان).

تامین مالی خرد اسلامی در یمن:باورهای مذهبی مردم در این کشور باعث شده تا بسـیاری از آنها از مراجعه به نهادهای سنتی بانکی خودداری کنند.برای رفـع ایـن مشـکل برنامـۀ تـامین مالی خرد(HMFP) در شهر ساحلی حدیبه در سال ۱۹۹۷ به اجرا درآمد.ایـن برنامـه در ژوئـن ۲۰۰۰، ۱۷۷۰ مشتری فعال داشت که ۲۳ درصد آنرا زنان تشکیل می دادند.مشتریان از طریـق چرخۀ سطوح هزینه ای وارد شده و اندازۀ هر سـطح توسـط گـروه تعـین مـی شـد.در حالیکـه اعضای گروه محدود به همان مبلغ یا همان فعالیت نیستند(همان).

فرایند دقیقتر عملیات بشرح زیر است:هنگامیکه یک متقاضی اخذ وام برنامۀ نحوۀ کاربرد و مصرف وام را ارائه می کند،مسئول اعتباری گروه امکان پذیر بودن فعالیـت را بررسـی کـرده و در صورت تصویب مبلغ وام را تخمین می زند.در قدم بعد مشتری فروشندۀ کالای مـورد نیـاز را معرفی کرده و مسئول اعتباری گروه کالا را خریداری کرده و سپس آن را با قیمـت بـالاتری بـه مشتری می فروشد[الگوی مرابحه](سکاردو[1]،۲۰۰۵: ۱۰).

تامین مالی خرد اسلامی در مالزی: مشابه یمن ،مالزیایها نیز بعلت اعتقادات مذهبی تمـایلی به مشارکت در فعالیتهای ربوی ندارند.از آنجا که در این کشور طلا از مقبولیت مناسـبی بعنـوان وسیلۀ پس انداز و کسب آبرو بهره منـد اسـت،بنابراین طـلا بعنـوان وثیقـۀ وام خـرد بکـار مـی رود.متناظراً وام گیرنده مبلغی را برای نگهداری طلای به وثیقه سپرده شده می پردازد.این مدل بنام رهن[2] مشهور است.در این مدل بهره ای از مردم گرفته نمی شود،سوابق مشتریان با سیاسـت حفظ اسرار بطور دقیقی نگهـداری مـی شـود و روابـط مربوطـه کـاملاً شـفاف و صـمیمانه مـی باشد.این مدل مقبولیت گسترده ای در مالزی بین خانوارهای فقیـر کسـب کـرده اسـت و ابـزار بسیار مناسبی برای تشویق پس انداز و سرمایه گذاری بشمار می رود.این نظام بر پایۀ وام قـرض الحسنه است که در آن وام دهنده از هر گونه پرداختی مـازاد اصـل وام صـرفنظر کـرده ،امـا وام گیرنده تشویق به پرداخت مبلغی اضـافه نسـبت بـه اصـل وام بمنظـور حفـظ ارزش واقعـی وام تشویق می شود.

1. C.Segardo
2. AR-Rahnu

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

چنانچه با استفاده از مطالب ذکر شده بخواهیم به یک مقایسهٔ کلی بین بانکداری خرد متـداول، بانکداری خرد اسلامی و صندوقهای قرض الحسنه دست بزنیم می توانیم از جدول زیر اسـتفاده کنیم.مشاهده می شود که روشهای تامین مالی خرد اسـلامی وقـرض الحسـنه،معایب بانکـداری خرد متداول را ندارد.اما می توان با ترکیب مزایای آنهاحجم و قدرت وام دهی و امکان وام هـای تولیدی را فراهم کرد ودامنه فعالیـت صـندوقهای قـرض الحسـنه را از وام مصـرفی بـه وامهـای تولیدی گسترش داد.

جدول(۲)- مقایسه تطبیقی وام دهی در بانکداری خرد متداول و اسلامی با صندوقهای قرض الحسنه

	نوع وام	نوع وثیقه	حجم مبلغ	نرخ بهره	یارانه	ویژگی وام گیرنده
بانکداری خرد متداول	وام دهی گروهی و انفرادی.	عموماً وثیقه اخذ نمی شود.	خرد تا متوسط	بالا	عموماً از یارانه استفاده می شود	فقرا با تکیه بر زنان.
بانکداری خرد اسلامی	مرابحه(با استفاده از الگوی وام دهی گروهی)،قرض الحسنه	امکان اخذ وثیقه وجود دارد.	خرد	وجود ندارد	الگوی مشخصی وجود ندارد	فقرا بدون تبعیض گذاری جنسیتی
صندوقهای قرض الحسنه	قرض الحسنه	معمولاوثیقه اخذ می شود.	خرد	وجود ندارد	از یارانه استفاده نمی شود	فقرا بدون تبعیض گذاری جنسیتی

جمع بندی و نتیجه گیری

دسترسی گسترده به خدمات مالی ویژگی اصلی یک نظام مـالی ژرف و کاراسـت.در بسـیاری از کشورهای در حال توسعه ،دسترسی به خدمات مالی به علـت ضـعفهای نهـادی و سـایر عوامـل محدود شده مانع از آن می شود تا بسیاری از مردم بتوانند تواناییهای بالقوهٔ خـود را بـه بالفعـل تبدیل کنند که بالطبع بر رشد اقتصادی اثر منفی می گذارد و در این میان فقـرا (کـه بیشـتر از روستاییان ویا خانوارهایی که سرپرست آنها مرد در سنین کهولـت ویـا زن هسـتند) زیـان مـی بینند .

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

نهادهای تامین مالی خرد روشی برای رساندن خدمات مـالی مخصوصـاً در کشـورهای در حـال توسعه می باشند.عمده این نهادها بـه ارائـۀ وامهـای خـرد و سـایر خـدمات مـالی بـرای فقـرا و فعالیتهای غیر رسمی می پردازند اما برخی با کنار گذاشتن اصـول سـنتی بـه سـمت ابزارهـای جدیدی مانند وام دهی گروهی و انفرادی روی آوردند.با ایـن رویکـرد مـی تـوان حجـم وامهـارا بالابرد و این یک مزیت است.

علیرغم کلیۀ موفقیتها تامین مالی خرد هنوز با ۲ چالش اصـلی روبـرو مـی باشـد کـه بـه ترتیب عبارتند از :وابستگی نهادهای تامین مالی خرد به یارانه ها کـه تـداوم فعالیـت آنهـا را در بلند مدت با سوال روبرو می کند و اخذ نرخهای بالای بهره.

هرچند دربرخی کشورهای مسلمان نیز در پی بهره برداری از تامین مالی خـرد بـا رعایـت اصول اسلامی می باشند با اینحال این پدیده بامحدودیت حجم ودامنه پرداخت مواجه است کـه فقط وامهای مصرفی را شامل میشود.می توان صندوقهای قرض الحسنه را نزدیکتـرین نهـاد بـه این فعالیتها دانست.فعالیتهای این صندوقها نیزددچار همین محدودیتهااست.لـذا لازم اسـت راه کارهایی برای توسعه فعالیت آنها اندیشیده شود.

پیشنهاد ها

چنانچه بخواهیم از اصول تامین مالی خرد بعنوان ابزاری برای ارتقا این صندوقها استفاده کنـیم ،می توان به این موارد اشاره نمود:

۱- نهادهای تامین مالی خرد صنفی قرض الحسنه،می تواند با دریافت منابع جزیی وخـرد بـه صورت ماهانه، در هر یک از بخشها و زیر بخشهای صنعت،کشاورزی و خدمات شکل با ضـمانت یکی از اعضای همان صنف تسهیلات را در اختیار یک یا چند عضـو متقاضـی در همـان صـنف قرار دهد و به این ترتیب مشکل تامین مالی در هر صنف با پس اندازهای خرد در همان صـنف حـل شـود واز تعطیلـی بنگاههـا ویـا ورشکسـتگی بـه دلیـل نیازبـه تـامین مـالی جلـوگیری نمایدوتقاضای اصناف مربوطه را از مراجعه به بانکها و باز پرداخت تسهیلات با سـودهای مرکـب کاهش دهد.به منظور ارائۀ خدمات مناسب ونیاز به یک مدیریت مورد اعتماد صـنایع و اصـناف ذیربط در جمع آوری منابع مالی،لازم است ابتدائا دولت مسولیت راه اندازی ایـن نهادهـا را بـر عهده گیرد تا در بلند مدت بـا مشـخص شـدن مزایـای ایـن نهـاد مـالی زمینـه گسـترش بـه صندوقهای قرض الحسنه وفراگیر شدن این نهادها وتوسعه فعالیت بخش خصوصی فراهم شود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

۲- بخشی از منابع اولیه برای کمک به راه اندازی صندوقهای تامین مالی قرض الحسنه خرد می تواند از طریق منابع بانکهای دولتی تامین شود .تعدیل مقررات بانکی بنحوی که بانکها مربوطه بتوانند بطور آسانتری اعتبارات مربوطه را در اختیار صندوقهای قرض الحسنه قرار دهندضروی خواهد بود.

۳- ویژگی دیگری که عموماً برا ی نهادهای خرد مالی وجود دارد ،صنفی بودن افراد شرکت کننده در این نهاد هاست.مثلا به روستاییان ویا افراد فقیری که عمدتا به مشاغل خدماتی با سرمایه کم می پردازند اختصاص داشته است . این موضوع عامل مهمی در ایجاد وابستگی گروهی در کمک به فعال تر شدن نهادمالی می شود و از سوی دیگر شناسنایی دقیق خانوارهای فقیر وبررسی برای اعطای اعتبار با سرعت بیشتری تحقق می یابد.این موضوع در حال حاضر برای صندوقهای قرض الحسنه عام یک مشکل محسوب می شود که در مورد صندوقهای قرض الحسنه صنفی کمتر است .همانند بانکداری خرد در گرامین بانک با گسترش این شیوه نهاد مالی خرد قرض الحسنه مشکل اطلاعات نا متقارن در بازارو نکول تا حدود زیادی کاهش پیدا می کند.

۴- با توجه به شیوه تشویق دریافت کنندگان تسهیلات قرض الحسنه به بازپرداخت مبلغی اضافه علاوه بر مبلغ تسهیلات دریافتی در نهادهای مالی خرد اسلامی ،می توان در ایران نیز از طریق رسانه های جمعی و سایر روشهای تبلیغی قرض گیرندگان را به پرداخت مبلغی بیشتر از اصل وام به ازای کاهش ارزش پول بعلت تورم ترغیب کرد.

۵- ارتباط قویتر با نهادهای بین المللی مثل بانک جهانی و صندوق بین المللی پول در جهت ارتقا فعالیتهای تامین مالی خرد در کشورضروری است به همین ترتیب می توان با مشارکت نهادهای مالی بین المللی اسلامی سالی را به عنوان قرض الحسنه وتامین مالی خرد نامید و زمینه گسترش شیوه ها ی وام دهی قرض الحسنه واستفاده از تجربیات کشورها را فراهم ساخت.

۶- صندوقهای قرض الحسنه می توانند با الهام از شیوه های تامین مالی خرد اسلامی به ارائۀ خدمات به واحدهای کوچک تولیدی که امکان بازپرداخت سود را ندارند و یا افرادی از گروه های پایین درآمدی که قصد احداث واحدهای تولیدی کوچک و یا متوسط را دارند بپردازند. امری که منجر به کاهش هزینه های تولید خواهد شد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

منابع

۱. احمدیِ علی محمد و حسن محمد غفاری ورضا وفایی ،بررسی تاثیر قرض الحسنه بـر توزیـع درآمد ."همایش اقتصاد اسلامی و توسعه"، ۱۳۸۷.

۲. پژوهشـکده پـولی وبـانکی، وضـعیت صـندوق‌هـای قـرض‌الحسـنه در کشـور،گزارش شماره۲۴۲۰۵۹،آذرماه ۱۳۹۴.

۳. حبیبیـان نقیبـی مجیـد ،قـرض الحسـنه و راهبردهـای توسـعهٔ اقتصـادی ،فصـلنامه نامـه مفید،شماره ۳۱،۱۳۸۴.

۴. حسـن زاده علـی، الگوسـازی موسسـات و تـامین مـالی خـرد منطبـق بـا قواعـد شـریعت اسلام،فصلنامه پول واقتصاد،شماره۵،پاییز۱۳۸۹.

۵. حسن زاده علی،علاءالدین ازوجی،صالح قویدل ، آثار اعتبارات خرد در کاهش فقـر ونـابرابری های درآمدی،فصلنامه اقتصاد اسلامی،سال ششم،۱۳۸۵.

۶. جعفری سرشت داوود (۱۳۸۵)، اثر تعاونی هـای اعتبـار و صـندوق هـای قـرض الحسـنه بـر اقتصاد ایران، روزنامهٔ سرمایه ،شمارهٔ ۱۶۷.

۷. دنیای اقتصاد، ضعف بانک‌مرکزی در نظارت بر موسسات ،کدخبر ۹۷۲۵۲۶، ۱۳۹۴/۰۹/۱۴

۸. فعالیت وحید ، ندا خارقانی،ماهنامه کارو جامعه،شماره ۱۴۱،اسفند ماه ۱۳۹۰.

۹. کلینی محمد بن یعقوب ، الکافی (دارالکتب الاسلامیهٔ، ۱۳۸۸ ق) ج ۵، ص ۹۴.

۱۰.مجلسی محمدباقر ، بحارالانوار (بیروت، دار احیاءالتراث العربی، ۱۴۰۳ ق/۱۳۶۲) ج ۶۹ ، ص ۳۶۸ .

۱۱.مصباحی مقدم غلامرضا وحسـین میسـمی ،محسـن عبدالهی،مهـدی قـائمی اصل،فصـلنامه پژوهشهای رشد وتوسعه اقتصادی سال دوم، شماره پنجم، زمستان ۱۳۹۰.

۱۲.معین،محمد؛ فرهنگ فارسی معین یک جلدی، تهـران، انتشـارات گلـی، ۱۳۸۸، چـاپ دوم، ص۶۶۰.

۱۳.هادوی نیا علی اصغر (۱۳۸۱)، اوراق قرض الحسنه، اقتصاد اسلامی ،شماره ۴.

14. Abidin Ahmad Zainal, Norhayati Mohd Alwi,and Noraini Mohd , Ariffin, International Journal Of Economics, Management & Accounting, Supplementary Issue 19: 81-100, 2011 by The International Islamic University Malaysia.

15. Adams&Othes(1984),Undermining Rural Development with Cheap Credit. Westview Press, Boulder & London, 1984.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

16. Barua, D. C. (2006-11-12). "Five Cents a Day: Innovative Programs for Reaching the Destitute with Microcredit, No-interest Loans, and other Instruments: The Experience of Grameen Bank". Global Microcredit Summit; Nova Scotia, Canada.
17. Christen& R. P &Others(2004), Financial institutions with a double-bottom line: implications for the future of microfinance. CGAP Occasional Paper, July 2004, pp. 2-3.
18. Dahur M.A. &others(2008),Microfinance in Nigeria and the prospects of introducing its Islamic version … ,MPRA paper , No.8287.
19. Economist "A new party for Bangladesh's fray". (2007-02-22).
20. Febianto Irawan, Arimbi Mardilla Ashany, The Impact of Qardhul Hasan Financing Using Zakah Funds ,on Economic Empowerment (Case Study of Dompet Dhuafa,West Java, Indonesia), Asian Business Review, Volume 1, Issue 1, September2012.
21. Hernando de soto(1989),The other path:The invisible Revolution in the third World&raw publisher , New York.
22. Kota I. (2007), Microfinance: Banking for the Poor,F&D,Vol 44,No2
23. MicroBanking Bulleting(2009), http://ww.mixmbb.org.
24. Monetary and Financial Systems Department(IMF)(2005), Microfinance: A View from the Fund, (www.imf.org/external/np/pp/eng/2005/012505.pdf).
25. Rehman,ATowards Islamic microfinance:A primer' (www.microfinancegateaway.com).
26. Saad Norma Md, Microfinance and Prospect for Islamic Microfinance Products:The Case of Amanah Ikhtiar Malaysia, Advances in Asian Social Science 27,Vol. 1, No. 1, March 2012.
27. Segardo C. (2005),'Islamic microfinance and socially responsible investments', University of torino .
28. https://realcurrencies.wordpress.com/2012/11/03/the-jak-bank-interest-free-full-reserve-banking.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]